

Ислам Ойлору Эл Аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларынын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат.

Мусулмандар Куран принциби болгон аль-Шуранын (эки тараптуу кеңеш) маанилүүлүгүн жана баалуулугун, жана ошондой эле анын мусулман коомунун өнүгүүсүндө жана реформасында болгон маанилүү ролун жакшы билбей жатышат. Бул эмгекте автор аль-Шуранын негизги маанилерин жана ыкмаларын тааныштырып жана аларды изилдеп, анын тарыхый эволюциясын аныктап жана бул принциптин мусулман коомдорунда киргизилип, мыйзамдаштырылып жана колдонулуусунун жолдорун изилдөөгө аракет кылат. Аль-Шура мусулман дүйнөсүндө экинчи планга калтырылганы жана анын буга себептери саясат жана тарыхый жактан тең татаал экени шексиз. Автордун ою боюнча, бул темада көп нерселер жазылса да, аныгында ал эң жакшы дегенде натыйжасыз колдонулган, ал эми эң жаман дегенде бейгам гана көңүл бурулган эмес.

Профессор Мохаммад Хашим Камали

Негиздөөчү төрага жана аткаруучу директор, Эл аралык Алдыңкы Ислам Изилдөөлөр Институту, Малайзия

Азыркы учурда араб өлкөлөрүндө болуп жаткан диктатурага каршы белгилүү толкундар биргелешкен жана кеңешкен башкаруунун ишке ашпай калуусунун далили жана алардын маданияты менен Исламга туура келген мурастан башкасын кайтарып алууга болгон мүмкүнчүлүк. Аль-Райсунинин өз убагында салым кошуусу ал-Шуранын ыйык китептеги ордун, юридикалык жана тарыхый үлгү ишин жана ошондой эле азыркы мусулман мамлекеттик түзүлүштөрүндөгү кайра жаралуу манерасын ачып көрсөтүп берет. Анын прагматикалык көйгөйлөргө жана ал көрсөткөн демократия менен ал-Шуранын жакындашуу сызыктарына басым жасаганы бул тема боюнча окууну өзгөчө кызыктуу кылат.

Др. Абделвахаб Эл-Аффенди

Координатор, Демократия жана Ислам программасы, Демократияны Изилдөө Борбору, Вестминстер Университети

‘Башында кеңеш бар болчу’. Ахмад аль-Райсунинин эң сонун жаңы китеби, кеңеш принцибин жандандырууга жана аны жашоонун бардык жактарына киргизүүгө болгон жалындуу өтүнүч, ушундай сөздөр менен башталат. Анын билдирүүсү бул – принциптин келип чыгуусу ыйык жана анын колдонулуусу адамдын жаралуусу менен тең. Ушуну менен автор бул принципти жөн гана доктриналык нерсе эмес, жаралуу процессине тиешелүү деп эсептейт. Андан ары ал заманбап демократиялык теориялар жана ыкмалар менен бул принципти жакшыртууга (жана андан ары өркүндөтүүгө) эч кандай тоскоолдуктарды көрбөйт. “Демократия биз ага муктаж болгондой эле, ал бизге муктаж” деп эсептейт ал. Бул китеп Исламдын негизги принцибин толук жана таасирдүү карап чыгууну сунуш кылат.

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

978-1-56564-584-4

Ахмад Аль-Райсуни

Аль-Шура:

Курандын кеңеш принциби

AL-SHURA

The Qur'anic Principle of
Consultation

AHMAD AL-RAYSUNI

(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

Ахмад Аль-Райсуни

*Аль-Шура:
Курандын кеңеш
принциби*

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек - 2020

УДК
ББК

Китептин демөөрчүсү:
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)
Херндон, Вирджиния, США
Билим Интеграция Институту
Грузия, Тбилиси

Китепти англисчеден кыргызчага которгон Жалилова Гулжахан
Китептин редактору Беделбек кызы Вера

Автору Ахмад Аль-Райсуни
Аль-Шура: Курандын кеңеш принциби / Которгон Жалилова Г.:– Б.: 2020. – 28 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мусулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ

Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан тастыкталат. №

Al-Shura: The Qur'anic Principle of Consultation (Kyrgyz)
Ahmad Al-Raysuni
IIIT Books-In-Brief Series

Аль-Шура: Курандын кеңеш принциби
Ахмад Аль-Райсуни
(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

The international Institute of Islamic Thought (IIIT)
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

IIIT London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

A

УДК

ББК

© Ахмад Аль-Райсуни 2020

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ) “Кыскача сунушталган китептер” китептердин сериясы

Кыскача сунушталган китептер кыска түрүндө жазылган институттун баалуу жыйындысынын жарыялоосу. Бул китептер окурманга түп нуканын мазмунун кыскача түшүнүк берүү максатында иштелип чыккан. Кылдаттык менен тандалып алынып, окууга кыска жана ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн форматта чыгарылды. Бул китеп окурманды негизги чыгарманы толугу менен окуп чыгууга шыктандырат деп үмүттөнөбүз.

Ахмад Аль-Райсунинин «Аль-Шура: Курандын кеңеш принциби» аттуу эмгеги 2011 жылы (чектөөсүз) жарыкка чыккан. Мусулмандар дагы эле курандагы аль-шуранын (эки тараптуу кеңеш берүүнүн) баалуулук жана маанилүүлүгүн жана ал мусулман коомун реформалоого жана өнүктүрүүгө чон салымын кошо алаарын түшүнүшө элек.

Автор бул эмгегинде аль-шуранын түпкү маанисин жана тажрыйбасын изилдеп, анын тарыхый өөрчүшүн көзөмөлдөп жана бул принцип мусулман коомунда колдонууга өтүүсүнө өбөлгө түзүүчү ыкмаларды карап чыгууга аракет кылат. Мусулман коомчулугунда аль-Шура экинчи планда калып калгандыгы күмөнсүз, жана анын себептери тарыхый да, саясий да жактан карганда татаал. Автордун айтуусуна караганда, бул темада көптөгөн эмгектер жазылса да чыныгы жашоодо алар натыйжалуу колдонулган эмес, же ойлонбостон эле этибарга алынган эмес. Бүгүнкү күндө да бул ысык талаштагы көйгөй бойдон калууда. Аль-Шура чечим кабыл алуу процессинде демократияга көбүрөөк жакын болгондуктан, сынчылар арасында талкуулоолор күчөп келет. Кээ бири бул принципти демократия

боюнча батыш түшүнүгү менен теңдөө идеясын колдошсо, башкалары бул принцип борборлошкон бийликти алсыздатууга алып баруу мүмкүндүгүн ырасташат. Ушул жана башка көйгөйлөр кылдаттык менен каралган. Аль-Райсуни бүткүл мусулмандардын кызыкчылыктарын коргоо, реконструкция жана реформалар үчүн эң маанилүү курал катары аль-Шураны жашоонун образы кылып кабыл алуулары керек деген чечимге келет.

Ал изилденип жаткан темага жаңы жана кызыктуу көз караштар менен кайрылат, ошол эле учурда азыркы күндөргө чейин изилденсе дагы аз болгон чөйрөлөр жөнүндө түшүнүк берип өтөт.

Ахмад Аль-Райсуни

2012-ж.

КИРИШ СӨЗ

Аль-Шура же кеңеш – бул Куранда эскертилген жана тажрыйбада Пайгамбар Мухаммед (С.А.В.) жана анын сахабалары сунуштаган реконструкция жана реформалоонун куралы. Азыркы учурда мусулмандар аль-Шуранын баалуулугун жана маанилүүлүгүн мурдагыдай эле оолуттуу деңгээлде билишпейт жана ислам окумуштуулары бул принцип кайсы учурда милдеттүү жана кайсы көйгөйлөр кеңеш талап кылаарын так билишпейт. Азыркы контекстте аль-Шура бир тарабынан чечимди кабыл алууда демократияга окшош, Куран жана Сүннөткө мүнөздүү деңгээлге ээ; экинчи тарабынан сынчылар аль-Шураны демократияга теңдөдөн коркушпайт. Бүгүнкү күндө саясий авторитаризмге баткан мусулман коомчулугу инсандык жана коомдук кызыкчылыктарды коргоо үчүн, реконструкция жана реформалоонун куралы катары кеңешти жашоо образы кылып кабыл алуусу зарыл. Бул китеп ошол принципти кантип мусулман коомчулугунда колдонууга болоорун изилдейт.

Кеңеш концепциясы (аль-Шура) акыркы он жылдыкта жүздөгөн китептер жана макалалар жарык көрүшсө да түшүнүксүз бойдон калууда. Аль-Шуранын көптөгөн кошумча багыттары чечилбей калууда. Бул китеп негизги концепцияга көбүрөөк маани берип, тажрыйба кандай түрдө бүткүл дүйнөдөгү мусулмандарга пайда алып келе алаарын түшүндүрөт.

Бул китептин негизги булактары Ыйык Курандын аяттарынан, Пайгамбардын жашоосунда болгон окуялар жана адилеттүү халифаттардын мисалдарынан, мыйзам чыгаруучулук принциптерден түзүлгөн. Ыйык Курандын аяттары жана Пайгамбарлык салттар кеңешти жашоонун бардык руханий жана материалдык, жекелик жана коомдук тараптары менен байланыштырат.

---

* (С.А.В.) – «Саллаллаху алейхи ва саллям. Ага Алланын саламдары жана салаваттары болсун» - деп Пайгамбар Мухаммеддин атын айтканда колдонулат.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Ислам жашоосундагы кеңештин орду

Кеңеш тууралуу талкуулоолор жана анын исламдагы аяттарда юридикалык тастыктоолор учурунда илимпоздор жана жазуучулар Курандагы эки аятка: 42:38 жана 3:159 көбүрөөк көңүл бурууга умтулушан. Ал аяттарда Аллах (СВТ) * өзүнүн периштелери менен Адамды жана анын урпактарын жерде жаратуусу боюнча алмашуусу тууралуу айтылат. Көрүнүктүү окумуштуу Мухаммед аль-Тахир ибн Ашур, бул алмашууну Кудай периштелерди окутуу, урматто жана шыктандыруу үчүн жүргүзгөндүгүн билдирген. Анын билдирүүсү боюнча, жаратуунун башында адамдар үчүн жетекчилик катары кеңеш түзүлүшү керек болчу.

Ибрагимдин өзүнүн уулу (Исмаил) менен болгон окуядагы Кудайдан алган буйрук бул категория тууралуу башка учур катары саналат. Ибрагим өзүнүн уулун курмандыкка чалуусу тууралуу маселе Кудайдын буйругу аркылуу чечилген. Ошол учурда да, Ибрагим өзүнүн уулунан: «Ойлонуп көрчү. Буга кандай карайсың!», – деп сураганда, анын уулу: «Оо, Атаке! Сага (Аллахтан) кандай буйрук келсе, ошону аткар. Аллах кааласа, мени сабырдуулардан экенимди табасың», – деп жооп берген (Сааффат сүрөсү 37:102). Ибрагим өзүнүн уулун курмандыкка чалуусу тууралуу Кудайдан буйрук түшкөн күндө да ал өз уулу менен кеңешкен.

Ушундай аяттар Куранда көп кездешет, алар күйөөлөрү менен аялдардын, ата энелер менен балдарынын, жадагалса ажырашуу учурундагы үй бүлөөдөгү пикир келишпестиктердин, жеке жашоодо кездешүүчү кеңештин негизин орнотушат. Башка дагы көптөгөн максаттарга жана артыкчылыктарга кеңешүү аркылуу жетсе болот. Эгер биз Ибн Ашур жана ал карманган башка сынчылардын айткан көз караштарына таянсак, кеңешүүлөр прецедентти жаратуудагы Кудайдын биринчи коомдук тажрыйбасы болуп саналат.

Башка мисалда «өз ара макулдашуу жана кеңешүү» тууралуу так айтылган. Куранда ата-энелердин ортосунда баланы эмчектен чыгаруу тууралуу кабыл алынган чечим, мисалга алсак: «... бирок эгер алар биргелешип кеңешип та-

*(СВТ) – Субханаху ва Таала. Ал Улук жана Мактоого татыктуу. Кудай тууралуу сүйлөп жатканда айтылат.

мактан баш тартуу тууралуу чечим кабыл алышса, анда аларга күнөө жок...» (2:233). Ошентип, баланы тарбиялоо ата энесинин укугу жана милдети болуп саналат да баланын кызыкчылыгына кызмат кылат.

Бул келишим, баланы тарбиялоого кылдаттык менен мамиле кылууну талап кылат, баланы коргоо үчүн кызмат кылуу менен бирге Аллахтын ырайымдуулугун жана боорукерлигин айгинелейт.

Тарбия ата-эненин жана баланын (эгер балакатка жеткен болсо) биргелешип кеңешүү аркылуу башкаруусун талап кылат. Ошондой эле ата-энеге кичинекей балдары менен да кеңешүүсү сунушталат, анткени бала кеңешүүгө жашоо образы катары көнөт. Демек, кеңеш нике тууралуу көйгөйлөр пада болгондо, үй-бүлөлүк уруш талаш, баланы тарбиялоо учурларында керек.

Аль-Шура алдын ала чечилген суроолорго жана анык болгон жоопторго үлгү болуп саналат. Кеңештин так максаттары жана артыкчылыктары бар, кээбир учурда кеңеш сурап кайрылуу эле эмес, нуска, урматтоо жана башкаларга үлгү болууну да камтыйт. Эгер кеңеш буга чейин чечилген маселелерге үлгү болсо, анда ал дагы да татаалыраак эки тараптуу көз караштардын маселелерин чечүүдө маанилүү. Адамга тиешелүү маселелерде тагыраак айтканда күйөөсү менен аялынын ортосундагы, ата-энелер менен балдардын ортосундагы, бир адамдын башка адамдарга карата жана коомдук иштерге байланыштуу жана албетте мамлекеттик иштерде кеңешүү зарыл. Кеңешүүнүн маанилүүлүгү тууралуу Курандын ошол эле эки аяттарында эскертилген. Аяттарда төмөнкүлөр айтылган: «өздөрүнүн ишин өз ара кеңешип чечкендер...» (аш-Шуура сүрөсү 42:38). «...иш туурлуу алар менен кеңеш...» (Аали Имран сүрөсү 3:159).

42 - сүрөдө жалпы кызыкчылыктарды камтыган маселелерди бири-бири менен кеңешип чечим чыгарган мусулмандар жөнүндө сөздө кеңешүү баса белгиленген. Ошондой эле окумуштуулар да Ислам дининин негизин түзгөн маанилүү мүнөздөмөлөрдүн катарында кеңешүүнүн иш жүзүндө колдонулушун белгилеп өтүшкөн.

3:159 - аят Кудайдын Элчисине жетекчи, агартуучу, аскер башчысы жана башкаларды Кудайга ишенүүгө чакыруучу адам катары кайрылган. Бул мүнөздөр андан боорукер жана мээримдүү, башкалардын кемчиликтерине сабырдуу жана күүнөөлөрүн кечире билген адам болууну талап кылган. Ошондой эле алар Кудайдын Элчиси да башкалардын оюн эске алып, элдер менен кеңешүүсүн талап кылышкан. Андан тышкары, Кудайдын Элчисине кайрылган сахабалар менен кеңешүүсү тууралуу буйрук, ал сыяктуу башка адамдарды динге чакырган башкаруучуларды да кеңешүүгө чакырат. Бул аят

Ислам башкармалыгында негизги принцип катары каралат. «Кудайдын Элчисинчелик өзүнүн досторунан кеңеш издегенге жакын адамды эч качан көргөн эмесмин», – деп Пайгамбардын сахабасы Абу Хурайра белгилеген. Ислам мыйзамдарына ылайык, «жалпы кызыкчылыкты камтыган суроолорду алар менен кеңешүү» буйругу губернаторлорго, президенттерге жана башка бийлик үстүндөгү адамдарга тиешелүү жана милдетүү түрдө аткарылышы керек. Бул Пайгамбар (С.А.В.) үчүн да милдет болгон, башкалар үчүн анын милдети дагы да чоңураак.

«Бардык жалпы кызыкчылыкты камтыган маселелер өз ара кеңеш менен чечилүүсү зарыл» деген Кудай сөзү бизге жалпы коомдун кызыкчылыгына тиешелүү бардык суроолор, кеңешүү алкылуу чечилиши зарыл экендигин жана имам болобу же башка башкаруучу болобу өзүнүн жеке көйгөйү катары карап же бир тараптуу чечим чыгара албастыгы тууралуу айтууда. Бул жакта көйгөйдүн жалпы мүнөздүүлүгү, укуктун жалпы мүнөздүүлүгү жана чечимдин чыгарылышынын артынан келүүчү пайданын же зыяндын жалпы мүнөздүүлүгү жалпы кеңештин чечимин талап кылууда. Бардык учурларда жактоочу издөө мыйзамдуу, мактоого татыктуу жана Пайгамбардан үлгү алуу болуп эсептелинет. Кеңеш эч качан көңүл кош болбойт, тескерисинче, сунушталынат. Бул кеңеш тууралуу жакшы айтуучу аяттардын, салттардын жана башкалардын кеңешин издөөдө каалаган жыйынтыкка келүүнүн айкын мааниси. Пайгамбардын үлгүсүнө жана окумуштуулардын айтуусунда таянсак, аль-Шура жашонун саясий жана турмуштук жааттарында колдонулат. Ушул эле принциптер сотторго жана башкармаларга тийиштүү. Кеңеш тууралуу эскертүүлөрдүн эң маанилүү үч тармактары – саясий, граждандык жана аскер бөлүмүн башкаруу. Пайгамбарга түшкөн кеңешүү тууралуу буйрук башкачараак колдонуу муктаждыгы пайда болгуча кеңири колдонула берет. Эгер ислам укугу так жана анык чечими менен түгүл сүрөттөлгөн болсо, башка түрлөрүн экспертизалоо жана кеңешүүнүн кажети жок.

Тескерисинче, кеңешти талап кылуучу кырдаалдар – айкын Курандын аяттары жок токтомдор, тыянактар, юридикалык артыкчылык жана коомдук кызыкчылыктарды издөөгө негизделгендер.

Ибн Абд аль-Баррдын айтуусу: Али Ибн абу-Талиб айткан: «Оо, Кудайдын элчиси, Куранда мисал келтирилбеген учурларда эмне кылабыз?», – деп сураганымда Пайгамбар (С.А.В.) «бул иш жөнүндө маалымдалган момун мусулмандарды чогулткула, андан соң өз ара кеңешкиле, бир адамдын ою менен гана чечим чыгарбагыла», – деди.

Ибн Умардын айтуусу боюнча Адхин башкача айтканда сыйынууга чакыруу

салтын өркүндөтүү үчүн да аль-Шура колдонулган. Азирети Пайгамбарыбыз сахабалары менен мусулмандарды сыйынууга чакыруу ыкмасы тууралуу кеңешкен. Ал Кудайдан тактоо же түшүндүрмөнү күткөн жок. Бирок укуктук чечимдерди иштеп чыгууда Ал сахабалардан эмес, мындай маселелер боюнча бийликтин негизги булагы болгон Кудайдан келген аяндар аркылуу чечим чыгарчу. Анткени менен, өзүнөн кийин келе турчуларга үлгү түзүш үчүн бул маселе тууралуу башкалар менен да кеңешкен.

Мындан тышкары, кеңешүү мусулман жашоосунун сот тармагынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат – соттун чечими жеке адамдарга жана топторго гана эмес мамлекет жана өкмөткө да таасир этет.

Сахабалар жана халифтер чечүүгө туура келген талаш тартыштарга Куранда же сүннөттө кездешпеген учурларды талкуулаган Пайгамбардын хадистери кононулат. Чындыгында башкаруу же соттук кызматтагылардын барына ошол эле негиз колдонулат.

Абу Бакр аль-Сыдыктын алдында талаш пайда болгондо ал биринчи Куранга кайрылган. Эгер ал жактан чечим кабыл алуу үчүн негиз тапкан болсо, ошого таянып чечим чыгармак. Эгер Куранда эч нерсе таппаса, анда ал бул суроого тиешелүү Пайгамбардын үлгүсүн издеген. Эгер Пайгамбар үлгү калтырган болсо ошого карап чечим чыгарган, болбосо ал келип ошол маселе боюнча элден сураган. Бул суроого жооп берген жок болсо да, ал мусулман жетекчилери жана аалымдары чогултуп, алардын пикирин сурайт эле. Ошол чогулгандар өкүмгө макул болушса, анда ага ылайык чечим кабыл алган.

Ислам кеңешүү принцибин орноштуруп, анын маанилүүлүгүн көрсөткөндөн тышкары мусулмандарды ага катышууга жана иш жүзүндө колдонууга үндөйт. Ошол эле учурда мусулман коомчулугуна ал принципти колдонууда аны учурга, шартка карай, ой жүгүртүү жана жакшы башкаруу аркылуу ирээттөөгө жана өзгөртүүгө уруксаат берилген. Андан тышкары, бардык уюштуруу жана мамлекеттик башкаруу маселелери сыяктуу, кеңешти мусулмандардын жашоосунда практикалык түрдө колдонуунун өзү да талкуулоонун предмети болуп саналат. Кээбир иш-милдеттер жана максаттар Исламда түзүлгөн макулдашуу, кеңешүү менен гана жүзөгө ашырылат.

Юрист Анафи Абу Бакр аль-Жалил аль-Шуранын төмөнкү пайдаларын белгилеп өткөн: ал Куранда жок учурларга так аныктоо берет; анда Пайгамбарыбыздын өз алдынча ой жүгүртүүгө жана тууроого татыктуу сахабаларынын ордун айрыкча белгилейт; жана бир ой жаратуу үчүн адамдардын ой жүгүртүүлөрүн колдонууну актайт.

Юрист Абу Бакр ибн аль-Араб кеңешүүнүн пайдасы белгилүү болгон маалыматтардын негизинде иш-аракет кылууга мүмкүндүк берет; бул чындык адамдарды туура эмес каалоолордон кутултат; жана адамдардын акыл жөндөмдүүлүгүнөн мыкты жыйынтыктарды алууга мүмкүн экендигин белгилеген.

Жалпысынан алганда, аль-Шура төмөнкүдөй артыкчылыктарга ээ:

- Иш-аракеттин туура же ылайыктуу багытын аныктоо
- Субъективдүүлүктүн зулумунан жана өзүмчүл кесирликтен арылуу
- Зордук-зомбулукту алдын-алуу
- Момундукту үйрөтүү
- Ар бирине тийиштүү акысын берүү
- Эркиндик жана демилгенин маанайын түзүү
- Ой жүгүртүү жана пландаштыруу жөндөмдөрүн өрчүтүү
- Иш-аракет жана колдоого даярдыкты жогорулатуу
- Ырайым жана биримдикти колдоо
- Туура чечимдерди кабыл алуу үчүн жагымсыз кесепеттерге даяр болуу.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

Кеңеш практикасындагы негизги маселелер

Кеңешүүнү кандай өткөрүш керек тууралуу Ислам укугунда эч кандай шарт же чектөө каралган эмес. Тескерисинче, ал мындай иштерди элдин тандоосуна жана жалпы талкууга калтырат. Салттуу ислам тексттеринде баяндалган кеңеш тууралуу макулдашуулардын толук жана коомдук өзгөчөлүктөрү бар. Демек, коюлган маселе өтө эле кууш мамилени талап кылып тиешелүү билимге ээ жана тажрыйбалуу адистерин чечимин талап кылбаса кеңешүү биз ойлогондон кененирээк жана жалпы колдонула алат.

Мамлекеттик иштер боюнча ой толгоолор, пландаштырууну, мамлекеттин жана коомдун маселелерин камтыйт. Кеңешүүлөр, ошондой эле уюштуруу жана аткаруу жол-жоболорунун системасын же исламдагы мыйзам тарабынан кароосуз калган эрежелерин толук топтомун талап кылат. Демек, ислам укуктук негиздери чыгармачылык ой жүгүртүүгө жол ачат.

Белгилүү уюштуруучулук негиздер кеңешүүнүн иш жүзүнө ашырылышы жана коомдук иштерде, коллективдик башкарууда колдонулушуна кирет. Мындай негиздер кеңешүү практикасы сыяктуу Ислам мыйзамында жазылган эмес. Бирок, аларды азирети Пайгамарыбыздын жана адилет халифаттыктын убагында басымдуулук кылган ислам мыйзамы жана кеңешүү тажрыйбасын кылдаттык менен изилдөөдө кездештирүүгө болот.

Куранды чечмелөөнүн негизинде кеңешүүнүн чөйрөсү жана иш милдеттери тууларуу тар көз караштардын кеңешүү процессине Пайгамбар жана дагы эки сахабалар гана катыша алышат деген болжолдору бар. Ошого карабай, Кудайдын элчиси сансыз анын шериктери, ошондой эле көптөгөн башка топтор жана адамдар менен кеңешүү жүргүзгөн. Ал «элдер, мага кеңеш бергилечи», – деп көп ирет айткан.

Кеңеш практикасын түзүүдөгү негизги Курандагы эки аят кеңешүүнүн кеңери колдонулушун ачат. Аны бүт мусулмандар колдоно алышат, аялдар дагы. Айкын кеңешүү принциби бардык юридикалык жалпылоодо колдонулат. Ислам мыйзамындагы ар кандай укук ченеминдеги тыюлар шилтеме ат атооч катары (жекелик же көптүк сан) колдонулса дагы аялдарга жана эркектерге бирдей тиешелүү. Кудайдын элчиси Ислам тажрыйбасын иштеп чыгуу жана согушка байланыштуу маанилүү кырдаалдарда аял сахабалардан да кеңеш сураганын билебиз.

Куранда кеңешүүгө аялдардын катышуусу тууралуу эки жолу эскертилген, экөөсүндө тең Кудайдын жактыруусу жана макулдугу көрүнөт: биринчиси – башкалардын пикирин сураган Саба ханышасынын окуясы; ал эми экинчиси – ишенимге кирген Мусаны жумушка алуу тууралуу атасына кеңеш берген аял. Коомдук кеңешүүлөгө (мисалы парламентте) аялдардын катышуусуна каршы адамдарга, коомдун үстүнөн бийлик жүргүзүү кызмат орундарын ээлегенге тыю салынат. Бирок бул ойду толугу менен колдоо да оор, эгер аял киши саясий же аскердик бийликти башкарса ал аял болгодугу үчүн гана майнаптуу болбой калышы мүмкүн.

Кеңешүү убакыттын өтүшү менен, атайын же капысынан, айрым адамдар үчүн чектелиши мүмкүн. Белгилүү бир маселелерге байланыштуу, белгилүү гана адамдар макулдашуу укугу бар, жана бул учурда бүтүндөй коомчулуктун катышуусунун кереги жок. Окумуштуулардын айтуусу боюнча, мындай кеңешчилер чынчыл, билимдүү жана тажрыйбалуу болушу шарт жана алар шайлоо же дайындоо тарабынан тандалып алынууга тийиш. Дайындоо ыкмасынын атрыкчылыгы жалпы коомчулукка белгилүү эмес компетенттүү, билимдүү адамдардын тандалуусуна жол ачат. Куран, Сүннөт жана сын-пикирлер шайлоого берилген артыкчылык менен бул эки ыкмаларды айкалыштырса мүмкүн экенин көрсөтөт.

Кеңешүү үчүн жетиштүү адамдардын саны чогулуп, кеңешүүнүн максатына жеткен соң, макулдашууну улантуу же адамдардын санын көбөйтүүнүн эч кажети жок. Кудай азирети Пайгамбарыбызга айткан: «Иш тууралуу алар менен кеңеш. Эгер чечим кабыл алган болсоң анда Аллага тобокел кыл!» (Имран сүрөсү 3:159)

Жогорку деңгээлдеги атайын маселелер жана суроолор боюнча кеңешүүлөр мыкты билим жана мааниге ээ болгон жогорку квалификациялуу адистерди камтууга тийиш. Бул маселелер илим, укук жана сот менен байланыштуу, ошондой эле өнөр-жай, экономикалык жана аскердик пландаштыруу да жогоруда айтылган маселелерге кирет. Көп учурда кеңешүүлөр билим жана тажрыйба алмашуу менен бирге жыйынтыгында мүмкүн болушунча туура баа жана пландаштыруу алып келүүгө аракеттенет. Ошондуктан, кеңешүүнү талап кылган маселелерди ошол жаатты жакшы билген, талаптарга ылайык келген адамдар чечиши керек.

Мусулман контекстинде өлкө башчысы жана өкмөт менен катар кеңеш мүчөлөрү иштейт (мажлис аль-Шура). Мындай жыйындар азыр көпчүлүк өлкөлөрдө жана ислам өлкөлөрүндө туруктуу, негизги институттар болуп кал-

ды. Алар жогорку даражалуу, билимдүү, чынчыл жана тажрыйбага ээ болгон өкүлдөрдөн турат.

Бүгүнкү күндө кеңештердин жыйынтыгы милдеттүүбү же жөн гана кеңешпи деген суроо талкууланат. Көпчүлүктүн добушу менен колдоого алынган чечимге биз кандай мамиле кылышыбыз керек? Алгачкы мусулман аалымдары башкаруучулар үчүн кеңешүү пайдалуу деп эсептешчү, ал эми заманбап окумуштуулардын ою боюнча кеңеш издеген бийликке ээ адамдар же лидерлер көпчүлүктүн чечимин сактоого милдеттүү дешет (кеңешүү талап кылынган).

Куттуу хадистер кеңешүү жүргүзгөн адамдардын көпчүлүгүнүн оюн колдойт. Ушундай эле учурду Пайгамбарыбыздын жашоосунан да байкаса болот. Пайгамбарыбыз Абу Бакр жана Умарга мындай деген: «Эгерде экоонор бир маселе боюнча чечим кабыл алсаңар, сунуш кандай болбосун мен каршы чыкпайм». Жалпы коомчулук үчүн милдеттүү мыйзам болуп кала турган көпчүлүктүн татыктуу (паракорсуз) пикири кабыл алынып, кеңеш мүчөлөрү жана чечим чыгара турган ыйгарым укуктарга ээ мүчөлөр тарабынан колдонулушу керек.

Куранда, кеңешүү мекемелери көпчүлүктүн пикирин кармашы керектиги тууралуу так чечим жок. Бирок, Курандын айрым жерлеринде «аксакалдарды» же «белгилүү адамдарды» адашкандар деп сындайт.

Пайгамбарлык хадис жана башка каада-салттар ислам коомунун башкаруучу элитасын тактап айтканда саясий лидерлерин жана окумуштууларын паракорчулуктан сактайт, алардын ар-намысы коомду реформалап өсүүгө алып барса, алардын паракорчулугу коомдун кыйрашына алып келиши мүмкүн. Куранда салыштыруу кичи жана чоң сандын ортосунда эмес, тес-керисинче, жакшы жана жаман тандоо ортосунда.

Жогоруда эскертилген аятта, тактап айтканда Курандын 42:38 аятында: «өздөрүнүн ишин өз ара кеңешип чечкендер», чыныгы кеңешүүдөн келип чыккан чечим жеке бир адамдын пикири эмес жалпы коомдун пикирин эске алуу менен чечилиши зарыл экендигин түшүндүрөт.

Саба ханышасы кеңешчилеринин макулдугусуз эч бир маанилүү чечимдерди кабыл албашын айткан: Курандын эч бир жеринде ага каршы же анын негиздүүлүгүн жокко чыгарган нерсе жок. Ошол сыяктуу эле Пайгамбарыбыздын жашоосунан алган үлгү да ханышанын айткан сөздөрү туура экендигин айгинелеп турат. Саба ханышасынын жүрүм-туруму Куранда мактоого татыган жана жашоосу жакшы аяктаган. Ханышанын сүйлөгөн сөздөрү жана кылган

иштери ага берилген ыйгарымга татыктуу болгондугун жана ал тажрыйбалуу, түшүнүктүү жана акылдуу аял болгондугун айгинелейт.

Пайгамбарыбыздын жашоосунда кеңешүү принцибин колдонуусу макулдашуу процессинин жыйынтыгы ошол кеңешке катышкан адамдардын көпчүлүгүнүн пикирин колдоо менен аяктагандыгын көрсөтөт. Бадр согушунда Пайгамбарыбыз өзүнүн шериктеринин, колдоочуларынын жана сахабаларынын макулдугусуз согушту баштону каалаган эмес. Ухуд согушунда Пайгамбарыбыздын атайын коргонуу стратегиясына көпчүлүк каршы чыгышкан. Пайгамбарыбыз алардын оюн угуп, көпчүлүктүн сунушун колдогон. Азыркы заманда кеңешүү жана анын кесепеттеринен чыгарылган жыйынтык милдетүү түрдө аткарылышы зарылбы же жокпу деген талкуулар жаралууда.

Дагы бир маалыматтар боюнча, азирети Пайгамбарыбыз сахабаларынын көпчүлүгүнүн пикирин сыйлагандыгы үчүн өзүнүн жеке көз карашынан баш тарткан. Андан кийин бардык иштер ошонун негизинде veto укугусуз, каршылыксыз жана тартипти бузуусуз жүргүзүлгөн; дээрлик дароо эле Кудайдан: «коомдук кызыкчылыкты көздөгөн бардык маселелер өз ара кеңешүү аркылуу чечилсин» деген буйрук түшкөн. Дагы бир маалыматтар боюнча, имамга каршы көпчүлүктүн оюн колдоо туура эмес иш-аракет болуп саналат. Акыркы түшүнүк боюнча, согуш учурунда мусулмандардын утулушу сабак болду. Экинчи мисалда чаранын так жана анык мааниси эске алынбайт, анын ордуна өзүнүн ачык маанисин жок божомолдоолорго негиздейт.

Ал согушка катышкан сахабалар да, алдын алуу үчүн мүмкүнчүлүктү колдон чыгарбай окутуп үйрөтүүгө шашкан Пайгамбарыбыз да муну алардын согуштан утулуп калышынын себеби катары айткан эмес. Чындыгында, Куран да согуш жана анын кесепеттерин толугу менен карайт, бирок жогорудагы чечмелөө тууралуу эч нерсе айтылган эмес.

Пайгамбар Кудайын элчиси болгонуктан, кээде бирөөнүн ойун укпай эле чечим кабыл алган, бирок ошол эле учурда кеңешүү ыкмасын көп колдонгон. Кудайдан көрсөтмө жок болгон учурда ал сөзсүз башкалар менен кеңешкен.

Көпчүлүктүн пикирин сыйлоо биздин ислам маданиятында жана укуктук системада жаңылык деле эмес, тескерисинче ал ислам коомунда жана юридикалык тажрыйбасында терең тамырын жайган. Көпчүлүктүн пикирине көбүрөөк маани берүү мусулман аалымдары тарабынан алгачкы күндөрдөн тартып колдонулган. Мисалы хадис илиминин окумуштуулары, хадис айтуучулары көп болгон хадистерди колдойт. Ошондой эле, юристтер укук таануу негиздери боюнча ойчулдар менен окумуштуулардын колдоосу көп болгон укуктук чеч-

мелөөлөргө көбүрөөк маани беришет. Эгерде окумуштуулар кандайдыр бир маселе боюнча макул болушпаса, анда көпчүлүктүн пикирин кабыл алуу туура болот. Ушундай эле тартипти сахабалар да колдонушкан.

Тиешелүү маселелер боюнча билими жана тажрыйбасы бар адамдар, акыйкаттыкка жана чындыкка жол көрсөткүч болушат. Алар Куран жана Сүннөттүн негизинде талап кылынган милдеттерди кабыл алууга жардам беришет. Дайыма болбосо да көп учурда чындык көпчүлүктүн ойунда жаткандыгын болжолдосо болот.

Мындай далилдер Курандан, Пайгамбарыбыздын жашоосундагы үлгүлөрдөн, адилет халифтердин мисалдарынан жана Мусулман укук таануучулар келтирген негиздерден, хадис окумуштуулардан алынды.

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

Ислам кеңешүүлөрүн түптөлгөндөн бери кыска изилдөө

Бул бөлүмдө Пайгамбардын жашоосунда жана акыйкат халифаттыктын учурундагы кеңешүү кандай колдонулгандыгын жана андан кийинки замандагы ислам коомундагы макулдашуулар чегинүүгө дуушар болгонун билүү үчүн, Ислам коомунун алгачкы кеңешүү ыкмасын колдонуу тажрыйбасы каралат.

Эки пайдубалдуу доор бүгүнкү күндө мусулман жашоосунун башка тармактарында толуктоого муктаж болсо да кеңешүү сабактарын жана ал тажрыйбанын өзгөчөлүктөрүн сунуштайт.

Кеңешүү байыркы ислам коомунун жана жаш мамлекеттин жашоосунун күч-кубатын жана биримдигин түзгөн. Бүгүнкү күндө ислам реформалоо кыймылдары заманбап учурдун белгилүү бир маселелерин чечүү үчүн бул моделден дем, шык алышууда. Ошондуктан, азыркы болуп жаткан шарттарды биз ислам мыйзам алкагында карообуз зарыл.

Алгачкы исламдагы кеңешүү тажрыйбасы төмөнкү сабактарды сунуш кылат. Кеңешүүнү Ислам мыйзамы тарабынан койулган талапка баш ийген акыл эстүү адамдардын инстинктүү түрдөгү жообу катары эсептөөгө болот. Чындыгында Ислам укугу адамзатка пайдалуу болгон көптөгөн адамдык сапаттарды мыйзамдаштырып койгон. Алгачкы Ислам мезгилиндеги кеңешүү тажрыйбасы күчтүү жана ар тараптуу болгон, өзүнө оолуттуу маселелерди камтыган. Кеңешүү Пайгамбарыбыз жана анын сахабалары, адилет халифтер тарабынан колдонулган.

Кудайдын Элчиси үчүн мураскор тандоого жеке жана чакан топтордун арасында чоң кеңеш өткөн, анын жыйынтыгында Абу Бакр бектик антын берген. Руханий жактан күчтүү лидер жана жакшы адам катары Абу Бакрды тандоого чейин чоң ачык- айкын талкуулар өткөн. Абу Бакр катуу ооруп калганда ал каза болсо анын ордун басуучу адамды дайындоо үчүн кеңеш өткөргөн, анда мураскор катары Умар дайындалган. Умар катуу жарат алып өлүмүнө аз калганда өз учурунда Абу Бакр дайындап кеткендей ал да өзүнүн керээзин жана мураскорун калтырып кетүүсүн талап кылышты. Азирети Умар мындай деп жооп берди: "Бул маселени, Кудайдын Элчисинин өлүмү убагында анын ырайымына ээ болгон адамдардан татыктуураак эч кимди билбейм". Умар өзүнө мураскор табуу үчүн алты адамды дайын- дады. Аларды тандоосунун талабы катары Пайгамбарыбыздын алтооно болгон ишеним мөөрү болчу. Бул адамдар ошондой эле мусулман коомчулугунун колдоосуна ээ башчылар болгон.

Кеңешүүнү талап кылган дагы бир суроо басып алган аймактар тууралуу саясий, аскердик жана экономикалык ченем бар юридикалык маселелер сахабалар ортосундагы талкуулоонун негизи болгон. Умар, аскерлер жана алардын өкүлдөрүнүн бардыгы макул боло турган чечимге келе алышпаганда, ал маселени ишенимдүү кеңешчилер менен талкуулоого койушкан. Умардын аймактарды бөлүү практикасын жойуу тууралуу пикирин көптөгөн билимдүү, илимдүү шериктери колдошкон.

Бул алгачкы мезгилдеги жана аны менен байланышкан кеңешүү тажрыйбалар башка адамдардын пикирин эске алуу, ой эркиндиги, демилгеси, чынчылдык, калыстык, ишеним жана ошол учурдагы мамилелердин мүнөзүнө ылайык уюштуруу жөнөкөйлүгү жана ийкемдүүлүгү менен мүнөздөлгөн. Алгачкы мезгилдеги кеңешүү маданиятынын мисалы катары Абу Бакр менен Умар жаңы юридикалык маселелер боюнча мусулман жамааттардын лидерлери менен жолугуп талкууламайынча кандайдыр бир чечим кабыл алуудан баш тартышкан.

Акыйкат халифаттык доорунан Омеяддар дооруна өтүү, мусулман коомчулугунун саясий кырдаалынын катуу өзгөрүүсүнө алып келди. Мусулман жетишкендиктери тездик менен маданият, саясат, билим, ошондой эле куралдуу күчтөрдөн жакшы жетишкендиктерге жетсе да, саясий тараптан адамдардын кеңешин угуп, акылмандыкта негизделген халифаттык тукум куума мурас негизинде жүргүзүлүүчү диктаторлукка өтүшү көптө калыбына келүүчү жаратка айланды. Ошол өзгөрүүнүн башкы курмандыктары Ислам мамлекети жана анын артынан бардык ислам коому болду, алардын катарында Куран тарабынан колдоого алынып, Пайгамбарыбыз жана адилет халифтердин жашоосунун образы болуп калган кеңешүү тажрыйбасы да жапа тартты.

Ислам коомунда жана мамлекетинде белгиленген негизги иш чаралар Ислам жашоосунун бардык тармактарында пландар, мекемелер жана тутумдарды түзүүнү талап кылса дагы кеңешүүнүн иш жүзүндө дагы эле көзөмөлдөөчү уюм жок болчу. Дээрлик бардык курамалардагы, тутумдардагы жана иш ыкмалары боюнча туруктуу эволюция процесси Ислам мамлекетинин адилет халифаттар учурундагы биригүүсүнүн жана өнүгүшүнүн артынан келди. Өнүгүүлөр кээде башка өлкөлөрдүн тажрыйбасын туурап жайылтуунун артынан келсе, кээде Ислам булактарында негизделген чыгармачыл жаңылануулардын натыйжасы болгон. Ошентип, Ислам мамлекети саясий, экономикалык, башкаруучулук, аскердик, билим берүү, сот жана коомдук чөйрөдө жаңы же жакшырытылган уюштуруу түзүмдөрүнө ээ болду.

Ислам мамлекеттери жана коом, материалдык жана руханий муктаждыктарын канааттандыруу үчүн зарыл болгон системаларды жана жабдууларды жакшыртып иштеп чыкты. Бирок кеңешүүлөр эч кандай план же системанын түрүн кабыл алган жок. Исламдын алгачкы күндөрүн мүнөздөгөн кеңешүүнүн пландаштырылбаган жөнөкөй жана ийкемдүү түрүнөн жашоонун туруктуу өнүгүүсүнө дал келе турган жана мусулман коому тарабынан иштелип чыккан укуктук милдеттер жана механизмдерге дал келүүчү түрүнө өтүү үчүн аракет кылуу керек.

Азыр жада калса мусулман коомунун саясий жана диний лидерлерин тандоо теориялык жана практикалык жактан кеңешүү чөйрөсүнөн алыстоодо. Саясий чөйрөдө системалуу түрдө кээ бир учурларды эске албаганда, кеңешүүлөр пайдалануудан чыгууда. Анын ордуна, бийлик мурас негизинде же басып алуулардын артынан келишкен. Жеке муктаждыктары, кызыкчылыктары жана көз караштары бардык нерсени аныктаган башкаруучуга мамлекеттик иштер өткөрүлүп берилди. Бул саясий башкаруу формасы кеңири жайылган.

Ислам сот системасында кеңешүнүн эң өнүккөн, мыкты жана узак колдонулушун табууга болот. Сот иштерине байланыштуу башка маселелер боюнча Умар жана Усман баштаган акыйкат халифтер учурундагы тажрыйбаларга негизделген. Бул байыркы соттук кеңешүү системасы Андалусия менен Марокконун сот системасынын ажырагыс бөлүгү болуп калган. Бул системада, жактоочу издегендер кеңешчи болуп дайындалчу, анткени алар Ислам мыйзамынын негизинде юридикалык чечимдерди чыгара алган тажрыйбалуу, сот же башкаруучу тарабынан тандалып алынган укукчулар болчу.

Кеңешүү чөйрөсүндөгү соттук чечимди эске алганда ислам соттук системасы ислам жашоосуна жана тажрыйбасына чыныгы ислам бийлик булактарына таянуусу менен өз алдынчалыгын жана калыстыгын сактап тарыхта изин калтырган. Ислам тарыхындагы кийинки мамлекеттер жана саясий режимдер мыйзам чыгаруу жана маданий чөйрөлөрдөгү кыйынчылыктарга туруштук бере алышкан жок.

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

Бүгүнкү кеңеш: Биз аны кантип жайылтып жана өнүктүрөбүз?

Кеңешүү менен байланышкан бир катар маселелер жетиштүү түрдө түшүнүксүз жана кеңешүү негиздери иш жүзүндө колдонулбай келет. Анын маанилүүлүгүн кайрадан карап чыгуу бизге кеңешүү системасын түзүүгө карай жылууга мүмкүндүк берет. Кеңешүү тажрыйбасынын бекем пайдубалын түзүү жана аны иш жүзүндө ар тараптуу колдонуу муктаждыгы дагы эле бар.

Азыркы замандын талабына шайкеш келүү үчүн кеңешүүгө байланышкан маселелерди толук жана натыйжалуу түшүнүү үчүн биз Исламдын алгачкы этабында түзүлгөн Пайгамбарыбыздын жана акыйкат халифаттыктын заманына көз чаптырышыбыз зарыл.

Бул негиздер (1) Пайгамбарыбыздын, анын сахабалары жана акыйкат халифтер тарабынан белгиленген теориялык жана практикалык колдонмолор, (2) Ислам укугунун негиздери жана милдеттери, (3) бүткүл дүйнө жүзүнө канча

убакыт аралыгында мусулмандар тарабынан ишке ашырылган кеңешүү системасы жана механизмдери.

Кеңеш тажрыйбасын аныктоо үчүн биздин баштапкы чекит болуп анын Ислам дининде негизделгендиги жана Кудайдан түшкөн аяттар болуп саналат. Биз билгендей, ал Кудайдын белеги, Ислам укугунун жана шарияттын негизги пайдубалдарынын бири. Демек, аны колдонуу – шариятты колдонуу, аны барктабоо – шариятты барктабоо. Кеңешүү бул жеке жана жааматтык, акылмандык, туура чечимди тандоодогу негизги каражат болуп саналат. Мусулмандар биринчиден аян аркылуу, жана экинчиден кеңешүү аркылуу жетектелинишет.

Жетекчиликтин эки булагы аркылуу белгилүү бир билимге жана түшүнүккө келип, алар менен бирге көз карандысыз талкууларга натыйжалуу катышууга жөндөм да пайда болот. Жалпы коомго тиешелүү көйгөйлөрдү чечүүдө кеңешүү зарыл. Мындай кеңешүүлөр укугу коркунучта турган (же алардын атынан катышууга укуктуу) адамдарды, айрыкча каралып жаткан маселенин жыйынтыгы таасир эте турган адамдарды камтышы керек.

Исламда Аллахка гана тиешелүү нерселерди башкалар менен бөлүшүүгө орун жок, бирок бизде өзүбүзгө тиешелүү иштерге башкалардын катышуусуна мүмкүндүк берүүдөн башка арга жок. Бул кеңешүүнүн негизи болуп саналат. Кеңешүү аркылуу биз башкалар менен ой жүгүртүү, пландаштыруу жана башкарууга катыша алабыз. Адамдар бири-бирине мындай пикир алмашууга катышууга милдеттүү, ошол эле учурда пландаштыруу, ой-жүгүртүү жана башкаруу жоопкерчилигине ээ болгондор алар бийлик жүргүзүп жаткан адамдарга пикир алмашуу процессине катышууга мүмкүндүк берүүгө милдеттүү.

Мусулмандар жалпы кызыкчылыктарды көздөгөн кеңешүүлөргө катышууга укуктуу. Андан тышкары, адамды түздөн түз же башка адам аркылуу өздөрүнүн иштерин башкаруу боюнча кеңешүүгө катышуу укугунан ажыратуу аларга карата адилетсиздик болуп саналат. Канчалык көп адамдар ошондой укуктан ажыратылса, ошончолук анын терс кесепеттери көбөйөт. Умар бул суроо боюнча катуу пикирин айткан, жада калса ошол адамдарга тиешелүү кеңешүүлөргө катышуу укугунан ажыраткандарды өлүм жазасы менен коркуткан.

Мусулман коомчулугу кеңешүүнү системалык түрдө колдоно албагандыгы үчүн жабыр тартканын эске алуу менен бирге, биз үчүн кеңешүүнүн баалуулугун жана пайдалуулугун түшүнүүгө убакыт келди. Акыры ал Куран жана

Сүннөттөн кийинки турган маалымат булагы жана башкаруунун ишенимдүү каражаты болуп саналат. Ислам жашоосунда кеңешүүгө туура орун берүү менен бирге бул адилетсиздикти жоюу, руханий жана материалдык жактан зарыл болгон шарттарынын бири болуп саналат.

Башкаруу, зекет берүү, диний кайрымдуулук, сот, коопсуздукту коргоо, кылмыш менен күрөшүү, билим жана илим институттары сыяктуу, аль-Шура эч качан туруктуу бир институт болгон эмес. Исламдын алгачкы күндөрүндө мындай мекеменин курулушуна муктаждык жок эле, анткени ал учурда кеңешүү жөнөкөйлүк, чынчылдык жана ишеним менен үзгүлтүксүз жана натыйжалуу өткөрүлгөн. Акыйкат халифаттык учурундагы систематизациялоо жана жөнгө салуу умтулушуна ылайык, уюштуруу демилгелери жана бир катар кадамдар жасалган. Бирок, алардын баары колдоого алынбай, келечек муундар үчүн иштелип чыккан эмес. Окуялардын жүрүшү менен мындай уюштуруу тартиптери коомдун жашоосунда ар кандай деңгээлде кеңешүүнүн туруктуу бир системасын иш жүзүнө ашырышы керек. Кеңешүү жана саясий пикир келишпестиктерге байланыштуу уюштуруу жана укуктук боштук бийликтин үстөмдүгүнө жол ачты.

Кеңешүү Ислам мыйзамы, акыл, логика жана жалпы кызыкчылыктары коомдун арасындагы калыс жак болушу керек экендигин билдирет. Кеңешүү ар бир адам өзүнө тиешелүүсүн алган өз ара пикир алмашуудан, өз ара түшүнүшүүдөн жана макулдашуудан турат. Ошондой эле кеңешүү – бул далилдөө, ишендирүү жана баяндоолордун процесси. Кеңешүүнүн ишке ашырылышын жөнгө салуучу мыйзамдар, аны колдоочу институттар болушу зарыл. Эгерде Ислам кеңешүүнүн так системасын орнотпосо, анда ал жашоонун бардык чөйрөсүндөгү өзгөрүүгө дуушар болгон уюштуруу аспектилери менен макулдашылат.

Курандын бир катар аяттары жана хадистер мусулмандардын билимге жана илимге болгон умтулуусун күчөтөт. Ошондой эле, мусулман коомчулугуна кеңешүүнү, билим жана илим алууну Пайгамбарыбыз (с.а.в.) үлгү кылып көрсөттү. Бүгүнкү күндө, кеңешүүнү теориялык жактан да, иш жүзүндө да калыбына келтирүү менен биз абалды оңдоого умтулууда биздин негизги принциптерди эстеп жана аларга таянуудан башка аргабыз жок.

Ислам эли жана мусулмандардын бардык деңгээлдеги баскынчылык жетишкендиктеринин өзүнүн кесепеттери бар: Исламий мамлекеттин жана коомдун жашоо сапатынын айрым аспектеринде такыбалык менен адеп-ахлак нормаларынын төмөндөшү, жана теңсиздик.

Алардын ойлорун жана жолдорун изилдеген сахабалар, жадакалса алардын мураскерлери Араб жарым аралындагы, Левантада, Иракта, Египетте, Персияда, Түндүк Африкада, ошондой эле Умарды өлтүргөн адам жана Усман менен Али чыккан жердеги көпчүлүк жаңы мусулмандардын азчылыгы болуп калышты. Качандыр бир мүмкүн болгон кеңешүүнүн пайдасы сакталып калынган жок жана негиз түзүү үчүн систематизацияланган жок. Адамдын жана коомдун жашоосундагы бардык айрыкча терс өзгөрүүлөр, көз карандысыз, чыгармачыл ой-жүгүртүүлөрдү талап кылат. Бул ой-жүгүртүү процесси бизге Ислам укугуна жана анын жетектөөчү принциптерине жана максаттарына ылайык бул кырдаалга туура делген чечимге келүүгө жардам берет. Биз мусулмандардын динин жана кызыкчылыктарын алардын жашоосуна жеке жана жамааттык түрдө крокунуч пайда кылган пикир келишпестик жана бурмалоолорго жол бербеген институттарды түзүп, чара көрүүбүз зарыл.

Кеңешүүлөрдү өз калыбына келтирип, аларды концептуалдык жана уюштуруучулук түрдө оңдоо үчүн уюштуруу боштугун, кеңешүү тажрыйбасын систематизациялоо жана институционализациялоонун үстүндө иштөө менен тарыхтын тажрыйбасынын артыкчылыктарынан да, кемчиликтеринен да сабак алуубуз зарыл. Мындай оңдоп-түзөө кеңешүү жаатындагы негизги жетишпестиктерди тууралообузду талап кылат.

Мекеменин зарылчылыгын эске алып, төрт мыйзам принциби Ислам укук беренелери менен кеңири колдоого алынат жана адамдын жашоосундагы болуп жаткан жаңы окуяларга байланыштуу маселелерге колдонулат. Биринчиге үлгү – Умар анын өлүмүн каалаган бирөө өз каалоосу менен бир адамга ант берип, андан соң мусулман коомчулугунун алдында ишке ашыраарын билгендеги абалы. Умар мындай коркунучтуу учурда, мусулман коомчулугу менен кеңешилбей берилген анттар күчүн жоготту деп жарыялап жокко чыгарды. Өзүнүн эптүү, чечкиндүү жана өтө сак кадамдары менен ал чыр-чатак, талаш-тартыштарды алдын алып, элдин ойун угуучу кеңешүү жыйынын түзгөн.

Саад аль-Дхаранын экинчи мыйзам принциби – кыйратуучу же мыйзамсыз кесепеттерге алып келүүчү укук каражаттарына тыюу салынат, укук бузуулардын жаңы түрлөрү жаңы чечимдерди талап кылат, бул жагынан биринчи принципке окшош. Экинчи принцип конкреттүүрөөк жана куушураак, анткени мыйзам ченемдүү бир нерсе мыйзамсыз учурда шылтоо болуп калуусу каралган. Башкача айтканда, мыйзамдуу же мүмкүн болгон нерсенин туура эмес багытта колдонулуусу. Бир катар мисалдар жана тажрыйбалар кеңешүүнү түзүүгө жана ишке ашырууга тиешелүү. Алардын эки жүздүүлүгүнө, анын өзүнө жана мусулман коомчулугуна зыян келтирүүчү иш-аракеттерине карабастан Пайгамбарыбыз (с.а.в.) аларды жазалоодон өзүн токтоткондугун

байкаса болот. Пайгамбарыбыз (с.а.в.) ал эки жүздүүлөрдүн кээ бири өлүм жазасына татыктуу экендигин билсе да, Садд аль-Дхара принцибин колдонуп аларды жөн койгон.

Үчүнчү принцип кеңешүү процессин уюштурууга караштуу- бул коомдук кызыкчылыктардын концепциясы (аль- Мали аль- Мурсаля), Ислам укугунун негизги принциптеринин бири. Бул Ислам мыйзамдары адамдардын руханий жана материалдык кызыкчылыктарына кызмат өтөшү керек жана анын чечимдери адамдарды коргоп жана пайда алып келет деген түшүнүккө негизделген. Адамдын мындай кызыкчылыктары Куранда же Сүннөттө эскертилген эмес, алар коомдо пайда болгон кырдаалдан макулдашылып келип чыккан. Ислам мыйзамында адамдардын бардык кызыкчылыктары каралып, чечимдери жазылган эмес, андай кызыкчылыктар күн сайын көбөйүүдө. Ошондуктан, өзүнүн толук чечимдерине кошумча Ислам укугу кырдаалдарга жана жагдайларга байланыштуу жалпы эрежелерди, универсалдуу принциптерди, бардыгын камтыган максаттарды орнотот. Ислам мыйзамында белгиленген бардык жакшы, пайдалуу, туура, адилетүү делген иштер анын мааниси жана зарылчылык даражасына жараша сунуш кылынат (мандуб) же талап кылынат (важиб).

Ислам мыйзамындагы чечимдер төмөнкү шарттарга жооп бериши керек: (1) алар Ислам укугундагы максаттарга бир да принциптерин бузбай, бир да аяттарына каршы келбей шайкеш келүүсү шарт; (2) алар түшүнүктүү болуп, логикалык негиздемелерге дал келүүсү шарт; (3) аларды таанууда жана колдонууда Ислам укугунун максаттарына жетүүгө түрткү берүүсү шарт. Жалпысынан, Ислам укугунун жалпы максаттарына, толук мазмунуна шайкеш келген, жаша ошол максаттарга жетүүдө кызмат кылган, Ислам укугу негизделген нормалар жана адам кызыкчылыктарынын сакталуусу.

Бул түпкү Ислам мыйзам жаратуу принциби мусулман юристтери, соттору, башкаруучулары тарабынан кылымдар бою колдонулган жана ар кандай жашоо чөйрөсүндөгү сан жеткис арыздарга негиз катары кызмат кылган. Ушундай тиркемелердин бири катары Абу Бакрдын заманындагы Куран аяттарынын чогултулушу, андан соң Куран аяттарынын көчүрмөлөрү Усман ибн Аффан халифаттыгы учурунда Ислам аймагындагы бардык мусулмандар үчүн кабыл алынышы эсептелинет.

Төртүнчү принцип – бул көпчүлүктүн убайы үчүн башкалардан өздөштүрүү. Мындай так туюндурмалуу белгилүү юридикалык принцип жок; бирок, анын мазмуну ислам укугунун стандарттарына дал келет жана Ислам тарыхында колдонулуп келе жатат. Ал Кудайдын элчиси, анын сахабалары, адилет халифтер тарабынан колдонулган жана мусулмандар аны кылымдар бою, айрыкча,

мекемелик маселелер жана административдик жол-жоболордо пайдаланышкан. Мусулмандар башкалардан өздөрүнө пайдалуу жана алардын динине каршы келбеген нерселерди өздөштүрүшкөн. Тууроого татыктууну аныктоо талабы катары ал иш-аракеттин Исламга дал келип, кызмат кылуусу жана анын мусулман коомчулугуна жана алардын кызыкчылыгына пайда алып келүүсү саналат. Мындай өздөштүрүү Пайгамбарыбызды (с.а.в.) тууроо, Курандан жана Кудайдын элчиси, анын сахабалары жана халифтер тарабынан колдоо табуу болуп саналат. Мисалы, демократияда, бизге мекемеде жана жол-жобо чөйрөсүндө илим жана иш жүзүндөгү тажрыйбаны сунуш кыла алган демократия керек. Реформалоо куралы катары кеңешүү туурасында, өзүнүн өзгөчө максатын жана багытын сактоо менен азыркы кеңешүү тууралуу талкуулоолор анын саясий жана коомдук чөйрөгө болгон түшүнүүсүн жана мамилесин чагылдырат. Кеңешүүлөр мусулмандардын жүрөгүндө жана акылында терең тамырын жайган өзгөртүүгө жана модификациялоого чоң дараметтүү реформисттик принципти ишке ашырат. Анда биз кантип бул мусулман коомчулугун алдыга сүрөгөн реформисттик принципти иш жүзүнө ашырабыз? Кеңешүү маданияты керек.

Кеңешүү маданиятына жардам көптөгөн дил баяндарды, лекцияларды, семинарларды жана кеңешүүнүн маанилүүлүгүн жана баркын түшүнүүнү талап кылат, ошондой эле аны тоготпогондук оолуттуу жоготууларды жана зыян алып келээрин түшүнүү зарыл. Кеңешүү маданиятын жайылтуу үчүн мүмкүн болгон бардык каналдар аркылуу таркатыш керек болот, анын ичинде: жалпы маалымдоо каражаттары, билим берүү, башкаруу, үгүттөө жана Ислам мыйзамындагы чечимдерди кабыл алуу. Кеңешүү адамды анын иштерин башкарууда жаңы деңгээлге көтөрөт, толук өлчөмдө өзүнүн жана башкалардын кызыкчылыгына кызмат кылууга мүмкүнчүлүк түзөт, өзүн тазалап, акылын өстүрөт. Мындай үгүткө катышкан топтор жана уюмдар кеңешүү маданиятын бул маселе боюнча окутууларга катышып, өздөрүнүн жашоосунда кеңешүүнү колдонуу менен көтөрө алышат.

КОРУТУНДУ

Кеңешүү практикасын жактаган адамдар жана топтор, таза Ислам башкаруусуна жол ачышат да жамааттын колдоосу жана негизги таянычы болуп калышат. Курандагы мусулман коомчулугун «кимдин эрежеси [жалпы кызыкчылык туудурган бардык маселелер боюнча] – бири-бири менен макулдашуу» деп сүрөттөгөн аятты эстейли, башкаларды динге чакырган мусулман коомчулугу мамлекети да, халифаты да жок болгон, чакан ишенүүчү адамдардан турган кезде ачылган аят. Кеңешүү деми биз жашаган бүткүл маданиятка жетүүсү керек, башкача айтканда, жашоодо басымдуулук түрдө болуусу зарыл. Кеңешүү эркин чөйрөдө гана ийгиликтүү уланат: ынсап эркиндиги, ой эркиндиги жана сөз эркиндиги.

Автор

Ахмад аль-Райсуни Мароккодогу Мухаммед аль-Хамис Рабат университетинде Ислам тa-ануу илими боюнча докторлук даражага ээ. Ал юстиция министирлигинде иштеген жана азыркы учурда "Аль-Таджид" гезитинин редактору жана ошондой эле Мароккодогу Му-сулман окумуштууларынын Ассоциациясынын мүчөсү. Профессор аль-Райсуни аль-Мака-сида тууралуу араб тилинде бир нече китептерди жана макалаларды жазган, алардын кээ бирлери башка тилдерге которулган. Учурда ал Мароккодогу аль-Хамиса университетинин гуманитардык илимдер жана искусство колледжинде аль-Фикх жана Макасид аль-Шария сабагын берүүдө.

ШИЛТЕМЕЛЕР

- 1 Жихад жөнүндө болгон бөлүмдөрүнүн биринде Аль-Тирмиди тарабынан баяндалган.
- 2 Бул салтка таянган өтүү тизмегинин алсыздыгына карабай билдирүүнүн мазмуну ишенимдүү жана анык деп күбөлөндүрүлгөн, ошондой эле Абу Умар Юсуф ибн Абд аль-Барр, *Jami Bayan al-‘Ilm wa Fadlihi wa ma Yanbaghi fi Riwayatih wa Hamlihi* (Бейрут: Дар аль-Фикр, датасы жок), 2/73.
- 3 Сахих аль-Бухари, Намаз окууга чакыруу китеби, (*kitab al-adhan*), жана аль-Тирмиди, Намаз жөнүндө бөлүмдөр (*abwab al-salah*).
- 4 Мухаммад Руввас Калажи, *Mawsu’at Fiqh Abi Bakr al-Siddiq* (Бейрут: Дар аль-Нафаис, 1994), 155-б.
- 5 Абу Бакр аль-Жассас, *Ahkam al-Qur’an*, 2/41.
- 6 Абу Бакр ибн аль-Араби, *‘Aridat al-Ahwadha fi Sharhsahih al-Tirmidhi* (Бейрут: Дар аль-Фикр ли аль-Тибаха ва ал-нашр ва аль-Тавзи, датасы жок), 7/206.
- 7 Куран 27:29–35.
- 8 Куран 28:26.
- 9 *Al-Musnad*да Имам Ахмад тарабынан баяндалган , 4/227. Ошондой эле Ибн Хажар аль-Аскаланинин *Fath al-Bari* аттуу эмгегин карагыла, 15/284.
- 10 Аднан аль-Нахви, *Malamih al-Shura fi al-Da’wah al-Islamiyyah* (Даммам: дар аль-Исла ли аль-Таб ва аль-Нашр, датасы жок), 36-б. Ошондой эле, Куран 27:43.
- 11 Сахих аль-Бухари, Ыйык күчтөрдүн китеби (*kitab al-fada’il*), бөлүм “Усманга бектик анын жана аны дайындоого макулдашуунун окуясы” деп аталат.
- 12 Хисба: Аббасид доорунда көз карандысыз кызмат катары пайда болгон жакшы нерсени башкаруу жана жаман нерсеге тыюу салууга таянган диний башкармалыгынын түрү. Бул кызматты аткарган адам базарларды, тазалыкты жана гигиенаны жана коомдук адеп-ахлакты көзөмөлдөгөн.
- 13 Куран 42:38.

